

[1–2020]

history – theory – criticism

dějiny–teorie–kritika

[1–2020]

Fakulta
humanitních
studií UK

Faculty
of Humanities,
Charles University

Obsah | Contents

1. Studie a eseje | Studies and Essays

Editorial 7

MARIE-ELIZABETH DUCREUX – Early Modern Mobilities and People on the Move: An Epistemological Challenge
Raně novověké mobility a lidé v pohybu: epistemologická výzva 9

VLADIMÍR URBÁNEK – Transfer vědění, nebo rétorika exilu? Pobělohorští exulanti a jejich sebe prezentace v písemnostech Hartlibova okruhu
Transfer of Knowledge or Rhetoric of Exile? Bohemian Exiles and their Self-Representation in the Hartlib Papers 36

RADMILA PRCHAL PAVLÍČKOVÁ – Textové praxe Jana Jiřího Haranta z Polžic a Bezdruzic mezi rodinnou pamětí, kulturním překladem a exulantskou každodenností
The Textual Practices of Jan Jiří Harant of Polžice and Bezdruzice Between Family Memory, Cultural Translation and Exile Everydayness 54

2. Diskuse a rozepry | Discussions and Disputes

Editorial 99

SAMUEL TRIZULJAK – Klérofašismus, alebo prezentizmus?
Clerical Fascism or Presentism? 101

MILOSLAV SZABÓ – Kritická diskusia, alebo apológia?
A Critical Discussion or Apology? 112

3. Recenze a reflexe | Reviews and Reflections

LIESBETH CORENS – Confessional Mobility and English Catholics in Counter-Reformation Europe (Veronika Čapská) 139

MAREN LORENZ – Menschenzucht. Frühe Ideen und Strategien 1500–1870 (Michal Šimůnek) 142

JAKUB RÁKOSNÍK, MATĚJ SPURNÝ, JIŘÍ ŠTAIF – Milníky moderních českých dějin. Krize konsenzu a legitimity v letech 1848–1989 (Pavel Kladiwa)	145
SARAH LEMMEN – Tschechen auf Reisen: Repräsentationen der außer-europäischen Welt und nationale Identität in Ostmitteleuropa 1890–1938 (Filip Herza)	150
JAROMÍR MRŇKA – Limity lidskosti: Politika a sociální praxe kolektivního násilí v českých zemích 1944–1946 (Jakub Novotný)	153
KATEŘINA LIŠKOVÁ – Sexual Liberation, Socialist Style. Communist Czechoslovakia and the Science of Desire, 1945–1989 (Jan Seidl)	157
EVA HAHNOVÁ – Češi o Češích. Dnešní spory o dějiny (Veronika Středová)	166
Editorial Note	175
Upozornění redakce	177

KATEŘINA LIŠKOVÁ, *Sexual Liberation, Socialist Style. Communist Czechoslovakia and the Science of Desire, 1945–1989*,

Cambridge 2018, Cambridge University Press,
282 s., ISBN 978-1-108-42469-1

V roce 2018 vydala socioložka Kateřina Lišková, působící na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity, v britském nakladatelství Cambridge University Press anglicky psanou monografii, jejíž název lze přeložit jako „Sexuální osvobození v socialistickém stylu. Komunistické Československo a věda o touze, 1945–1989“. Práce vychází z autorčina dlouhodobého badatelského zájmu o rozmanité problémy související s genderovým řádem, jako jsou znásilnění, pornografie, konstrukce krásy, sexuální normality či role sexuologické expertizy, o kterých od konce 90. let bohatě publikuje v České republice i zahraničí. Tyto analýzy jsou v některých případech synchronní, v některých diachronní, vždy jsou však metodologicky ukotveny ve feministické teorii. V roce 2018 se Kateřina Lišková na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity habilitovala pro obor sociologie.

V úvodu autorka uvádí, že „obecně sdílené představy o dějinách sexuality až příliš často pracují s lineárním narativem emancipace, který je ovlivněn následným nárůstem konzumerismu, vynálezem antikoncepční pilulky a různými zápasy sociálních hnutí. Jinak řečeno, tyto představy následují západní narativ.“ Následně s odkazem na Dagmar Herzogovou konstatuje, že paradigma liberalizace je nutno na řadě úrovní podrobovat kritice, a dodává, že „jeden z takových korektivů může poskytnout vzhled do jedné východoevropské země“ (s. 1). Vzápětí nastiňuje základní opozice, které se následně celou studií prolínají: oproti převládající „západní“ představě, že osvobození může přicházet pouze zdola jako výsledek zápasu sociálních hnutí, bude argumentovat, že lidé v socialistických zemích se státními politikami v oblasti genderu a sexuality osvobození cítili také. A analýzu elitních diskurzů (veřejná moc, expertní prostředí), které politiku státu v těchto oblastech utvářely, doplní analýzou některých okruhů, které ukáží, jaký reálný dopad tyto diskurzy a politiky měly a jakým způsobem si je lidé osmyslovali.

Práce je následně rozčleněna do pěti kapitol. V první autorka pojednává obecně o genderových a sexuálních politikách ve středo- a východoevropských státech za socialismu, kdy porovnává vývoj různých parametrů v těchto zemích. Již zde pracuje se základním poznatkem, který uvádějí i četní jiní autoři a který autorka sama v práci dále rozvíjí, že po krátkém období poměrně radikální

emancipace žen v rané fázi těchto lidově-demokratických režimů přišel většinou někdy v 60. letech obrát zpět ke konzervativnějšímu uspořádání. Druhá a čtvrtá kapitola jsou věnovány rodinné politice Československa nejprve od konce druhé světové války do počátku 60. let, posléze během 60. let a normalizace. Třetí a pátou kapitolu autorka věnuje detailnějšímu pohledu na dílčí oblasti zájmu československé sexuologie – konkrétně orgasmu u žen, resp. parafie a deviace u mužů.

Než přikročím k hodnocení monografie, je třeba uvést podstatnou okolnost, která nastala po jejím vydání. Skupina šesti badatelek a badatelů, kteří patří k autorskému kolektivu monografie *Vyvláštěný hlas. Proměny genderové kultury české společnosti 1948–1989*, (edd.) HANA HAVELKOVÁ, LIBORA OATES-INDRUCHOVÁ, Praha 2015 (vyšlo též v kratší anglické verzi: *The politics of gender culture under state socialism. An expropriated voice*, London-New York 2015) publikovala na serveru Academia.edu prohlášení, v němž Kateřinu Liškovou obviňují z plagování jejich textů a z neetického postupu,¹ který podle těchto autorů spočívá v tom, že si Lišková ve své monografii a ve svých veřejných vystoupeních nárokuje různá badatelská prvenství a přehlíží práci, kterou ve stejné oblasti již vykonali jiní. Tato tvrzení dokládají rozbořem řady míst z monografie. Kateřina Lišková se proti tomuto obvinění ohradila a publikovala podrobný přehled důvodů, proč jsou podle ní tato obvinění nepravdivá, a zároveň ji v této obraně podpořila také Masarykova univerzita.² Nechci se v této recenzi tomuto sporu věnovat příliš detailně, musím však říct, že v bodech 1, 2 a 4, na které upozorňuje uvedená skupina badatelek a badatelů (tvrzení o novosti a primátu; přecházení argumentace předchozích badatelů a badatelek; neuvedení jiných českých prací na stejná témata), považují tyto výtky za oprávněné. V monografii Liškové se skutečně setkáváme s absolutizujícími tvrzeními v tom smyslu, že jde o „první vylíčení sexuálního osvobození ve východní Evropě během studené války“ (tato věta zahajuje anotaci ještě před samotným textem monografie) či že jsou zde zkoumány „dosud neprobádané dějiny sexuality a genderu v jedné ze zemí východního bloku“ (s. 22), která jsou možná platná v některé velmi dílčí části svého významu, jistě však ne v jeho celku. Kateřina Lišková se měla v rámci heuristické fáze svého výzkumu seznámit s habilitační prací

1 https://www.academia.edu/37309978/Notice_Liskova_Cover_and_Details.pdf (náhled 12. dubna 2020).

2 https://www.academia.edu/38297555/Masaryk_University_Position_on_Unethical_Scholarly_Conduct_Notice.pdf (náhled 12. dubna 2020).

Věry Sokolové z roku 2013,³ byť to mělo znamenat cestu za jediným veřejně dostupným exemplářem do univerzitní knihovny v Pardubicích. Taktéž měla alespoň stručným odkazem zmínit studii Ivana Vodochožského a Petry Klvačové o manželských příručkách,⁴ přestože s jejich metodologií a závěry nesouhlasí – anebo spíše právě proto. Naopak v bodě 3 se s výtkami skupiny badatelek a badatelů neztotožňuji, neboť se domnívám, že autorčin způsob odkazování je zde dostatečný a že především za situace, kdy poznámky pod čarou jsou uvedeny na stejné straně jako místa, k nimž se vztahují, nehrozí nebezpečí, že by čtenář nerozpoznal, odkud autorka čerpá – a že odněkud čerpá. Kateřině Liškové je třeba dát za pravdu v tom, že primární prameny nejsou „majetkem“ toho, kdo je „objevil“, resp. badatelsky využil jako první.

Domnívám se, že skupinu badatelek a badatelů přiměly k tomuto vystoupení dvě příčiny. Nespátroval bych v nich zlý úmysl Kateřiny Liškové, nýbrž specifický a ne zcela šťastný přístup k podání výsledků svého výzkumu. Jednak jde o autorčinu představu o tom, komu je kniha určena, kdo bude jejím pravděpodobným čtenářem. Kniha byla psána rovnou v angličtině a vydána v britském nakladatelství, očekávaný čtenář je tedy zřejmě někdo mimo české prostředí, a s tímto předpokladem byl text komponován. To vedlo patrně autorku k tomu, že odbornou diskusi o studovaných tématech v českém prostředí reflektuje pouze sporadicky, i když dialog s výsledky dosavadního bádání je esenciální součástí poznání v humanitních vědách, třebaže tyto výsledky nejsou dostupné v konkrétním jazyce (v tomto případě v angličtině). Druhou příčinu spatřuji v jejím autorském stylu. Je nutno říct, že monografie Kateřiny Liškové představuje zajímavou četbu, má spád a štávu, autorka strukturou práce vhodně podtrhla obsah svého sdělení a ve svém výkladu umí dovedně pracovat s čtenářovou pozorností. Vysoce musím hodnotit autorčinu angličtinu. Co jí však podle mého názoru odlišuje od obvyklého jazyka humanitněvědních autorů, kteří jsou rodilými mluvčími angličtiny, je nápadná absence modálních sloves typu „seem“ či „appear“, která zjemňují autorský narativ a ponechávají prostor pro možnost, že něco může být i jinak, než jak se autor v okamžiku psaní práce domnívá. A vskutku, Kateřina Lišková předkládá svízňé a sugestivní vylíčení dějin genderové a sexuální politiky Československa v komunistickém období, v němž jako by nebylo místo pro diskusi

3 VĚRA SOKOLOVÁ, *State approaches to homosexuality, sexological discourse and non-heterosexual lives in socialist Czechoslovakia, 1948–1989*, Pardubice 2013 (habilitační práce). Habilitační řízení bylo ukončeno jmenováním k 1. lednu 2014.

4 IVAN VODOCHOŽSKÝ, PETRA KLVAČOVÁ, *Normativní podoby v předlistopadové populárně-naučné literatuře*, in: *Vylastněný hlas. Proměny genderové kultury české společnosti 1948–1989*, (edd.) Hana Havelková, Libora Oates-Indruchová, Praha 2015, s. 207–241.

a otazníky. Při bližším pohledu však přeci jen vyvstávají a v tomto textu bych chtěl upozornit na ty, jaké v monografii spatřuji. Zaměřím se nejprve na aspekty metodické, posléze metodologické.

Pokud jde o metodický moment, domnívám se, že jednotlivé složky autorčiny pramenné základny a jejich čtení, které skrze svou analytickou mřížku činí, ne vždy umožňují dojít k závěrům, které formuluje – resp. zde zpravidla část zastupuje celek, avšak to, o jak podstatnou část jde a jakou tedy měl celek povahu, nelze poznat. Ve 2. a 4. kapitole autorka z velké míry pojednává o vzniku legislativních opatření. Provedla archivní výzkum v nezpracovaném fondu Ministerstvo zdravotnictví ČSR v Národním archivu, kde studovala materiály na téma „Péče o ženy a děti“. Ve 2. kapitole převážně na základě těchto pramenů popisuje debaty o populačních otázkách, které probíhaly v prostředí ministerstva zdravotnictví a různých jeho expertních orgánů přibližně v letech 1946–1950. Její výklad je orientován výrazně diskuzivně: rozebírá a komentuje názory různých aktérů, trpí však slabinou přílišné závislosti na tom, co obsahoval příslušný karton nebo kartony z fondu ministerstva zdravotnictví. Autorka zde poměrně minuciózně reprodukuje, co kdy který aktér napsal nebo řekl, co který úřad komu na co odpověděl, avšak nevysvětluje celkovou povahu a strukturu této několikaleté debaty: Čím byla motivována,⁵ co mělo být jejím výstupem,⁶ které všechny hlasy se do ní zapojily, nešlo ve skutečnosti o několik paralelních debat? Detailně tak poznáváme názory populačního experta doc. Pachnera, předsedy Komise pro populační politiku při Zemském národním výboru v Brně a později významného člena Ústřední komise pro otázky populační, ale nedozvíme se už, zda se jim v debatě jako celku dostalo nějaké zásadnější opozice, a případně jaké. Probíhala nějaká debata na totéž téma i mimo expertní fórum kolem ministerstva zdravotnictví? Zdá se, že skupina tří poslankyň vedených Ludmilou Jankovcovou,

- 5 Vznik některých těchto pramenů, jak se dozvídáme z poznámkového aparátu, byl motivován vládním usnesením z 16. července 1946, avšak toto usnesení, zjevně pro tuto diskurzivní produkci důležité, není nikde představeno. Na s. 65 na scénu vstupuje další vládní usnesení (ze 17. června 1947; autorka ho označuje jako „the second postwar blueprint for family life“, tzn. jako druhý poválečný plán, projekt či návrh ohledně rodinného života), které není nijak přibliženo či popsáno, přestože je zřejmé, že preskriptivní dokument takového provenience musel mít na průběh a obsah příslušných diskusí značný vliv, resp. pokud z nich naopak vycházel, pak by bylo důležité posoudit, co z expertních debat se do něj promítlo.
- 6 Jaký výstup si představovalo ministerstvo zdravotnictví, jaký celá vláda, jaký navrhovali samotní zúčastnění experti? Dílčí novelizaci občanského zákona, resp. trestního zákona, popřípadě podněty k zapracování do celkové reformy těchto základních zákoníků či přijetí nějakých speciálních zákonů, anebo toto vše dohromady?

kteřá (patrně v roce 1947)⁷ předložila návrh zákona, který měl upravovat některé aspekty manželství, vycházela z jiných diskusí, o nichž se ale nic nedozvídáme (s. 62n.). Otazníky vzbuzuje také výklad o názorech některých expertů patrně z roku 1946, že by „v zájmu potírání potratů měl být zpřísněn zákon“ (s. 59), kdy tito experti navrhli úpravu, podle které by potraty mohli provádět za určitých podmínek pouze lékaři ve veřejných nemocnicích. O jaké zpřísnění ale mělo jít, když podle §144 trestního zákona z roku 1852, platného až do roku 1950, bylo trestné jakékoli umělé přerušování těhotenství a ani lékařská indikace neplatila jako důvod vylučující trestnost, jak autorka správně uvádí (s. 100)? Obdobná podkapitola o legislativním vývoji, jež je součástí 4. kapitoly, která se týká období od počátku 60. do počátku 70. let, pak již tím, že zde autorka nevycházela v takové míře z archivních pramenů a čerpala především ze sekundární literatury, působí ucelenějším a přesvědčivějším dojmem.

Metodické problematičnosti shledávám i v 5. kapitole, zaměřené na přístup československé sexuologie k deviacím, speciálně k homosexualitě. Ústřední argument této kapitoly zní, že v 50. letech sexuální devianti „byli pro sexuology neviditelní“ (s. 235), zatímco v 70. letech se jim coby objektu své expertizy věnovali hojně. Tuto „neviditelnost“ však autorka vyvozuje ze statistických údajů o sexuologické produkci v letech 1950–1965, převzatých z rekapitulačního článku Josefa Hynieho, z nichž vyplývá, že za těchto patnáct let se pouze patnáct vědeckých článků věnovalo tématu sexuálních deviací, a z toho pouze čtyři homosexualitě. Neměl jsem nyní bohužel možnost do Hynieho článku nahlédnout, ale mohu prohlásit, že tato čísla naprosto neodpovídají skutečnosti, kdy zjevně ignorují například celou bibliografii Kurta Freunda v daném období (což je téma, kterému se autorka věnuje na s. 229–230). Stejně tak nelze zájem vědy o nějaké téma měřit pouze počtem publikovaných článků (ať už je tento počet plauzibilní, nebo ne), neboť je jisté, že sexuologické poznání deviací se i v 50. letech cílelovalo i na jiných platformách, například v rámci soudně-znalecké činnosti (ze statistiky, kterou autorka na s. 235 cituje, vyplývá, že v letech 1950–1965 bylo v soudních řízeních zpracováno přes tisíc znaleckých posudků z oboru sexuologie). V této souvislosti je třeba taktéž říct, že není pravda, že čs. sexuologie dosažením zrušení všeobecné trestnosti homosexuality v roce 1961 přestala považovat homosexualitu za nemoc (to autorka tvrdí na s. 233) nebo že homosexuální styky

7 Ani o tomto návrhu zákona („a bill“) se čtenář bohužel nedozví nic určitějšího – jako minimální požadavek bych viděl to, aby bylo uvedeno číslo a celý název návrhu, které by umožnilo ověření v digitálním repozitáři Poslanecké sněmovny.

mezi ženami v Československu nikdy nebyly trestné (s. 231), neboť s výjimkou Slovenska do roku 1950 byly naopak trestné stejně jako mezi muži.

V podkapitolách 2. a 4. kapitoly autorka pro období 50. let, resp. 60. let a normalizace analyzuje diskurz manželských příruček a jiných popularizačně-normativních výstupů sexuologické expertizy (články v časopisech, rozhlasové pořady) a podniká sondy do spisů z rozvodových řízení vedených před soudem v Bratislavě. Pokud jde o první okruh pramenů, které zjevně nesou elitní diskurzy, není mi zcela zřejmé, zda jejich analýzou autorka zamýšlela skutečně sledovat to, jaký smysl opatřením veřejné moci připisovali běžní lidé (tak to alespoň vyplývá z úvodu, s. 4). Druhý okruh pramenů skýtá mimořádné možnosti pro historickou analýzu. Už samotná skutečnost, že k nim autorka získala přístup, je z pohledu historického bádání hodna pozornosti. Rozvodové spisy z 50. a 60. let jsou volně badatelsky přístupné v Archivu hl. m. Bratislavy a spisy ze 70. a 80. let autorka získala „přímo od konkrétního soudu díky ochotnému soudci, kterého (...) požádala, aby vybral náhodně čtyřicet spisů pro konkrétní roky, takže nakonec (...) prošla přes 500 spisů“ (s. 20). Lze si představit řadu metodických přístupů, které by bylo možno při práci s takovým materiálem využít. Autorka zvolila takový, kdy zkoumá důvody k rozvodu, jak je navrhovatelé či navrhovatelky uvádějí, a korelaci těchto důvodů s konečným rozhodnutím o žádosti o rozvod. Bez propojení s kvantitativní analýzou (V jakém poměru se přibližně jednotlivé důvody objevovaly; v jakém poměru ten či onen důvod vedl či nevedl k přiznání rozvodu; prošla autorka skutečně přes 500 spisů, nebo jen kolem 90, z nichž v textu cituje?) se však tento rozbor omezuje pouze na repertorium tak či onak zajímavých výroků ze spisů, z něž vyplývá, že u všech uváděných důvodů někdy soud rozvod přiznal, jindy naopak nikoli. Kvalitativní analýza autorce umožnila postřehnout některé tendence, například že v průběhu normalizace muži i ženy u soudu čím dále častěji hovořili o sexuálním neuspokojení v manželství (s. 190). Zároveň ji ale také svedla k nepříjemným generalizacím: „bití žen bylo [v 50. letech] považováno za slučitelné s manželstvím“ (s. 99), třebaže jinde (s. 93) uvádí případ, kdy soud kvůli násilnému chování označil manžela za viníka rozpadu manželství. Některé tendence, které autorka inferuje z jednotlivých případů, by bývalo metodicky čistší zjistit z judikatury nejvyššího soudu (s. 203: „mantra“ o tom, že citový vztah k mimomanželskému partnerovi není důvodem k rozvodu; s. 204: rozdíl ve významech a důsledcích pojmů „lhostejnost“ a „lehkomyslnost“).

Analýza rozvodových spisů však otevírá také otázku po metodologickém ukotvení monografie. Za zvláštní pozornost zde totiž stojí způsob, jakým autorka reprodukuje argumenty prezentované rozvádějícími se manželi během soudních řízení – tvrzení ženských účastnic těchto rozvodových sporů nekriticky přebírá a pouze ojediněle nechává zaznít protiargumenty mužských účastníků. Je zjev-

né, a autorka to nijak nezastírá, že práce je psána z angažovaného feministického stanoviska, kdy právě „navracení hlasu“ aktréčkám, jejichž slova a názory v minulosti neměly náležitou váhu, je jedním z významných aspektů tohoto paradigmatu. Nehledě na to, že důvody žen k rozvodu zjevně soudy zajímaly, se však nemohu ubránit pocitu dvojího metru, dostává-li se ženám, které usilovaly o rozvod kvůli agresivitě protějšku, autorčina plného pochopení a diskurzivního opečování, zatímco muž, který usiloval o rozvod z téhož důvodu, „zápasil s manželčinou nezávislostí“ (s. 200). Je samozřejmě naprosto legitimní, je-li na historickou skutečnost pohlíženo prizmatem radikální feministické teorie, toto metodologické ukotvení by však podle mého názoru nemělo být chápáno jako jaksi „přirozené“ a samo sebou se rozumějící – mělo by být autorem či autorkou samostatně reflektováno a nikoli vyplývat z textu spíše implicitně z různých hodnotících soudů či způsobů diskurzivního zacházení, jež autorka spojuje s různými aktéry či názory.⁸ Pojem „progresivnosti“, s nímž autorka v práci běžně pracuje, navíc indikuje ono lineární pojetí vývoje, jež autorka perhorekuje v úvodu. Pokud je jako „pokrok“ teleologicky chápán obecný pohyb směrem k nivelizaci genderových rolí a jako pokrokové chápáno každé opatření veřejné moci, které ženám stanoví stejná práva a povinnosti jako mužům (a jako „krok zpět“ cokoli, co ženy například z některých povinností vyjme), a pokud je toto hledáno v textech a činech historických aktréřů a podle toho hodnocena jejich pokrokovost či zpátečnickost, pak si kladu otázku, jak přispěje historickému poznání to, že se takto předzjednané analytické kategorie aplikují na nějakou další konkrétní zemi, v tomto případě Československo.

Autorka je toho názoru, že ženu měl v péči o děti odbřemnit stát, což se díky jeslím a mateřským školám i dělo, než do toho od počátku 60. let vstoupili dětští psychologové, kteří začali varovat před citovou deprivací dětí. Tento druh expertizy, v jehož důsledku ženy začaly opět trávit více času s dětmi doma, autorka vnímá jako zdroj regresu. Pokud však měly ženy chodit do práce a děti měly být ušetřeny v raném věku kolektivní výchovy, proč se nepodařilo zapojit do péče o ně více otce? Proč se v ČSSR vývoj neubíral podobným směrem jako ve Skandinávii, kde byli otci na rodičovské dovolené od 70. let běžným jevem? Z monografie bohužel dosti vypadává jak postava otce, tak mezinárodní srov-

8 Některé aktéry či názory autorka výslovně označuje jako „progresivní“ (s. 85 – progresivní je to, když jsou role genderů chápány jako „blurred“, tzn. s ne příliš zřetelným rozdělem), a jiné, nikoli již výslovně, ale zpravidla ironickým traktováním, jako zpátečnické (s. 120, kde je Josef Hynie popsán jako „obdivovatel zlaté éry, kdy se muži z lepší společnosti při nóbl plesech dvořili plachým pannám“, nebo na s. 64, kde je ironickou formulací popsáno konzervativní stanovisko ministerstva spravedlnosti k liberalizaci rozvodů před únorem 1948).

nání, kdy autorka jako by předpokládala, že vývoj na Západě je mezinárodnímu čtenáři obecně známý, a specifika „socialistického stylu“ sexuální liberalizace tak pozná pouze z výkladu o Československu. Nemůže být jako „osvobození ženy“ spíše než situace v 50. letech, kdy ženy pracovaly jednak v zaměstnání, jednak při péči o děti a při ostatních domácích pracích a jež autorka staví ve svém hodnocení jednotlivých vývojových fází na nejvyšší místo, chápán naopak posun v 60. letech, kdy by bylo možné říct, že je stát od tohoto trojího břemene alespoň zčásti osvobodil tím, že se začala prodlužovat mateřská dovolená a ženy dostaly do jisté míry možnost výběru, jak dlouhou dobu chtějí s dětmi po narození strávit doma (s. 173–174)? Autorka na několika místech cituje výzkumy (s. 115, 122–123, 162–163), z nichž vyplývá, že ženy nutností placeného zaměstnání mimo domácnost, jak ji přinesla 50. léta, často nijak zvlášť nadšeny nebyly. Obdobně k závěru o disociaci mezi liberalizací genderovou a sexuální, kdy v 50. letech měly ženy dobré sociální postavení, ale v otázce sexuálních vztahů panovaly konzervativní normy, zatímco ke konci normalizace tomu bylo naopak (s. 156), lze patrně dojít pouze studiem preskriptivního sexuologického diskurzu. V těchto otázkách se podle mého názoru nejsilněji vyjevuje rozpor mezi teorií a praxí a nemyslím si, že zde privilegování elitních diskurzů (utopické představy teoretiků marxismu z 50. let či rady sexuologů lidu) oproti studiu žité skutečnosti může přinést o československém případě nějaké relevantní poznání.

Mechanická aplikace předzjednaných kategorií na v podstatě náhodně zvolenou zemi vede k tomu důsledku, který je opět, zdůrazňuji, legitimní, avšak i tak zaznamenáníhodný, že 50. léta, kdy ženy musely pracovat stejně jako muži a jejich postavení se od mužů patrně po formální stránce skutečně příliš nelišilo, jsou v monografii hodnocena z pohledu politiky státu jako nejpříkladnější období. Příliš mnoho jiných analytických mřížek, které by při pohledu na historickou skutečnost přinesly tento výsledek, patrně v případě Československa nenajdeme, a i tím je tato monografie zajímavá. Únor 1948 je vylíčen v pozitivních barvách jako legální, nekrvavý a ústavní proces, který otevřel cestu tomu, že občané získali široký okruh sociálních práv (s. 68); existence politických vězňů je zmíněna pouze mimochodem (s. 94), neboť jedna bratislavská žadatelka o rozvod se chtěla rozvést proto, že manžel byl uvězněn za „trestný čin proti republice“ v Leopoldově. Některé projevy této metodologie jsou však skutečně do očí bijící – co říct na to, je-li Milada Horáková v monografii třikrát zmíněna jako předsedkyně Rady československých žen, avšak nikdy jako bojovnice proti komunistickému režimu, neřkuli jako jeho oběť. Mezinárodní čtenář se tuto podstatnou okolnost jejího života nedozví ani z její poslední zmínky v poznámce pod čarou na s. 77, kde je řeč o časopise *Vlasta*, založeném dr. Horákovou v roce 1947 a po roce 1948 transformovaném pro potřeby KSČ, kde by zcela ústrojně do narativu zapadla –

kdyby autorka chtěla. Místo toho se zde dočítáme, že Vlasta bylo jméno „mytické hrdinky, která podle českých pověstí vedla ženy do ‚dívčí války‘ proti mužům a patriarchům“. Dívčí válka proti mužům hodna zmínky je, válka komunistické strany proti demokratické opozici nikoli – a toto místo o autorčině metodologii vypovídá z celé knihy snad nejsilněji. Milada Horáková je výrazným příkladem československé občanky, v jejímž životě se opatření nové komunistické moci k posílení nezávislosti a sociálního statusu žen bohužel příliš neprojevila.

Monografie Kateřiny Liškové je osobitým pokusem o vysvětlení genderových a sexuálních dějin komunistického Československa. Přílišným privilegováním elitních diskurzů, přílišnou tendencí vyvozovat obecné z jednotlivého a vytržením jedné stránky života z kontextu celkové lidské existence v autoritativně řízeném státě však podle mého názoru podala o svém tématu pojednání ne zcela přesvědčivé. Je dobře, že ve stávající historiografické produkci nejde o pojednání jediné a že zájemce o poznání těchto dějin může porovnáním více prací získat plastičtější představu o možných přístupech a možných výsledcích.

Jan Seidl

Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno